

PAPER DETAILS

TITLE: Amasya'da Sancak Beyliği Yapan Sehzadeler Döneminde Amasya Şehri

AUTHORS: Selim ÖZCAN

PAGES: 69-95

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/19685>

AMASYA'DA SANCAK BEYLİĞİ YAPAN ŞEHZADELER DÖNEMİNDE AMASYA ŞEHİRİ*

Selim ÖZCAN**

Öz

Amasya tarih öncesi dönemlerden itibaren sahip olduğu kültürel ve medeni değerleri ile bulunmuş olduğu coğrafyada örnek bir şehirdir. Yüzyıllarca bilim ve sanat merkezi olma konumuna sahip olan şehir, aynı zamanda ünleri tarihe mal olmuş önemli bilim, sanat ve devlet adamlarının yetiştiği bir mekândır. Türk hâkimiyetinin her döneminde sahip olduğu kültürel ve medeni özelliklerini daha da geliştirerek artıran şehir, Osmanlı döneminde şehzadeler şehri unvanını taşıma gururunu da üstlendi.

Amasya, XIV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyılın sonlarına kadar şehzadelerin idari tecrübe kazanmaları amacıyla sancakbeyliği görevi ile gönderildikleri sancakların başında geldi. On iki şehzadenin görev yaptığı sancak, bu dönemde ihtişamının zirvesine ulaştı. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul'a yakın sancakların önem kazanmasıyla bu statüsünü kaybetmekle birlikte, eski siyasi, sosyal, kültürel ve ticari özelliğini yitirmeye başladı.

Şehzadelerin sancakbeyliği döneminde şehir; Osmanlı şehrinin fiziki görünümünü süsleyen ve çoğunluğu bu zamandan günümüze kalan görkemli camiler, bedesten, çarşı, han, külliye, imaret, medrese, hamam, çeşme gibi şehirleşmeyi en üst düzeyde temsil eden tarihi yapı zenginliklerine de kavuştu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Amasya, Şehzade, Sancak, Şehir.

The Province of Amasya in the Period of the Governing Shehzades in Amasya

Abstract

Amasya has set a good example as a city of cultural values and civilization in the region since the pre-historic periods. Having been a centre for learning and art for ages. The city is a place where many known statesmen and artists have grown up. It also kept investing in these cultural values and held the pride of being named "the city of shehzades" during the Ottoman Region.

Amasya is one of the leading provinces where the Shehzades were appointed as the governor to develop their administrative skills from the second half of the

14th century to the mid 16th century. This was when the province reached its prominence during which there were 12 shehzades. From the late 16th century, it began to lose its social, cultural and commercial importance as the provinces closer to Istanbul got more important.

During the period of the Shehzades, the city was enriched with historical buildings which ornamented the city represent in the best way possible. Most of these buildings such as majestic mosques inns, baths, fountains, and many others remain today.

Key Words: Ottoman, Amasya, Shehzades, Province, City.

Giriş

Amasya şehri, Yeşilırmak'ın açtığı iki tarafı yüksek kayalıklarla çevrili dar ve uzun bir vadide kurulmuştur.¹ Vadinin iki tarafının dik yamaçlara sahip olması sebebiyle buralarda yerleşme fazla olmamıştır. Şehir Yeşilırmak vadisi boyunca doğu-batı yönlerinde uzunlamasına yayılma göstermiştir. Bu durum şehrin eski nüvesini kısmen de olsa korumasına sebep olmuştur. Şehir Karaman, Kırklar, Lokman ve Ferhat dağları ile çevrilidir.²

Amasya kuruluşu itibariyle “kale şehir” şeklinde bir gelişme göstermiş, zamanla kalenin dışına taşarak “açık şehir” olma özelliğini kazanmıştır. Kale şehir konumundaki şehirlerin en belirgin özelliği yerleşme sahasının çok büyük bir bölümünün sur içerisinde olmasıdır. Bu yapıdaki şehirlerde yerleşim zamanla kalenin çevresine veya eteklerine taşmış ve açık şehir haline gelmiştir.³ Amasya'nın “açık şehir” hüviyetine, Türklerin şehri fethiyle birlikte kalenin çevresine ve eteklerine yerleşmeye başlamalarıyla kavuştuğu sanılmaktadır.⁴

* Bu makale, IV. Uluslararası “Geçmişten Günümüze Çocuk ve Şehir” başlıklı Canik Sempozyumunda bildiri olarak sunulan çalışmanın yediden düzenlenen şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, selim.ozcan@amasya.edu.tr

¹ İlhan Şahin, Feridun Emecen, “Amasya”, *DİA*, c. III, İstanbul, 1991, s. 1.

² Biral Bayram Güngör, *H. 1226-1229 (M. 1811-1814) Tarihli Şer'iyye Sicil Defterine Göre Amasya'nın İdari, İctimai ve İktisadi Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2000, s. XI.

³ Uğur Tanyeli, *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. YY)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987, s. 26-68.

⁴ Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993, s. 38.

Amasya'nın bilinen tarihi MÖ 3000 yılına kadar gitmektedir. Bu tarihten Türk hâkimiyetinin başlangıcı olan 1071 yılına kadar geçen sürede şehre; Hattiler, Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Pontus Krallığı, Roma İmparatorluğu ve Bizans imparatorluğu hâkim olmuştur.⁵

Türk hâkimiyeti dönemi ise, 1071 Malazgirt zaferinden sonra Alparslan'ın emirlerinden Melik Ahmet Gazi'nin (Danişmend Gazi) şehri fetih edip, Amasya merkez olmak üzere 1074 yılında Danişmend'li Devlet'ini kurmasıyla başladı.⁶ Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud'un 1143 yılında tüm Danişmend ülkesini ele geçirmesiyle Amasya, Selçuklu hâkimiyetine geçti.⁷ Bu dönemde bölgeyi etkileyen en önemli iki olay, 1240 yılındaki Babai ayaklanması ile 1243'deki Moğol istilasına olmuştur.⁸ Bu istila sonrasında ise Amasya Moğol İlhanlı yönetimine geçti. İlhanlıların Anadolu genel valisi Sultan Alaeddin Eratna'nın, son İlhanlı hükümdarlarından Ebu Said Bahadır Han'ın 1335'de ölümü üzerine bağımsızlığını ilan etmesiyle 1341'de Amasya'ya Eratna beyliği hâkim oldu.⁹ Eratna Beyliğinde meydana gelen karışıklıklardan faydalanan Amasya Emiri Hacı Şadgeldi 1360'da, Eratna Beyliğinden ayrılarak, bölgede müstakil beylik konumuna geldi.¹⁰ Osmanlıların desteğini alarak bölgedeki güçlere karşı varlığını korudu.

Amasya bu dönemde yetiştirdiği devlet ricali, ilim adamı, sanatkâr ve şairleriyle¹¹ hep kendinden söz ettirdiği gibi şehzade sancağı olma özelliğiyle de öne çıkmaktadır. Aynı zamanda inşa edilen dini nitelikli yerleşik kültürün ürünü olan yapılarıyla şehirleşme özelliğini en üst düzeyde temsil ettiği anlaşılmaktadır.

⁵ Sibel Kavaklı, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 44-47.

⁶ Mükremin Halil Yinanç, "Danişmendliler", *İslam Ansiklopedisi*, c. III, MEB, İstanbul, 1977, s. 468, Abdülkerim Özeydin, "Danişmendliler", *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 469.

⁷ Yinanç, "Danişmendliler", *İslam Ansiklopedisi*, c. III, s. 469, Özeydin, "Danişmendliler", *DİA*, c. 8, s. 471, İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", c. X, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul, 1993, s. 380-381.

⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Nakışlar Yayınevi, II. bs., İstanbul, 1984, s. 420-422; Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1980, s. 35-44; Mehmed Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akçağ Basım, Ankara, 2006, s. 65; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, c. I, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 43.

⁹ Kemal Göde, *Eratnalılar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 67-68.

¹⁰ Şahin, Emecen, "Amasya", *DİA*, c. III s. 2.

¹¹ Osman Fevzi Olcay, *Amasya Şehri*, (sad. Harun Küççük, Kurtuluş Altunbaş), Amasya, 2010, s. 29-46.

Şehirler aynı zamanda devletlerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda içerisinde bulundukları durumlarını en iyi özetleyen idari birimlerdir. Devletin XV. yüzyılın ortalarından itibaren yükselişi dönemini yaşamaya başlaması ve bu dönemde hem devletin gücünden güç alması hem de sancakbeyi olarak atanan şehzadelerin güçlerinin katkısı ile Amasya en parlak dönemine ulaşmıştır.

a- Şehzadeler Dönemi Amasya Tarihi

Medinetü'l-Hükema, Bağdâdü'r-Rum, Rumiyye-i Suğra, Ermeniyye-i Kübra, Hısnü'l-Mirat, Kubbetü'l-ulema ve Türbetü'l-Evliya, Dârü'n-Nasr, Dârü'l İzz, Dârü'l-Fütûh ve Kasrû's-Selâtin¹² unvanlarıyla anılan Amasya'da, şehzadeler dönemi ilk sancakbeyi olarak atanan Şehzade Yıldırım Bayezid ile başlamıştır.¹³

Amasya'ya gelen şehzadelerin ikamet ettikleri mekân; Selçuklu döneminde "Beyler Sarayı" adı ile bilinen ve Osmanlıların "Şehzadeler Sarayı" olarak isimlendirdikleri iç kalede bulunmaktaydı. Halk arasında Beyler Sarayı ya da Saraydüzü Kışlası olarak bilinmektedir. Danişmendlilerden itibaren sultanların ve komutanların ikamet ettikleri yer olmuştur. Fakat asıl şekline; Çelebi Sultan Mehmed'in Amasya sancakbeyliği sırasında 1396'da Gümüşlü-zâde köşkü olarak bilinen yerin Gümüşlü-zâde Hoca Celaleddin Çelebiden satın alınarak ve buraya büyük bir saray yapılmasıyla kavuşmuştur. Böylece Beyler Sarayı veya Saraydüzü olarak anılmaya başlanmıştır. Osmanlı döneminde 350 yıl boyunca saray olarak kullanılmıştır. Şehzade II. Murad ve oğlu Ahmed Çelebi,¹⁴ II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed¹⁵ ile I. Selim'in doğdukları mekân olarak da tarihe geçmiştir.¹⁶

¹² Medinetü'l – Hükema (Akıl ve Hikmet Sahiplerinin Şehri), Bağdâdü'r - Rum (Anadolu Beldelerinin Bağdad'ı), Rumiyye-i Suğra (Küçük Roma), Ermeniyye-i Kübra (Büyük Armanak Şehri), Hısnü'l-Mirat (Ayna Kalesi veya Aynalı Hisar), Kubbetü'l-ulema ve Türbetü'l-Evliya (Âlimlerin Merkezi ve Evliyaların Toplandığı ve Defn Edildiği Yer), Dârü'n-Nasr (Nusret ve Zafer Yurdu, Dârü'l İzz (İzzet ve Saadet Yurdu, Dârü'l-Fütûh (Fetihlerin Çıkış Noktası) ve Kasrû's-Selâtin (Padişahların Köşkü). Bkz. Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, haz. Mesut Aydın, Güler Aydın, c. I, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 2007, s. 11-13.

¹³ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihannüma*, (haz. F. R. Unat, M. A. Köymen), c. I, TTK Basımevi, Ankara, 1995, s. 321.

¹⁴ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 129.

¹⁵ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 146.

¹⁶ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 28-29.

XIII. yüzyılın son çeyreğinde, Anadolu'da Kadı Burhanettin, Candaroğulları ve Karamanoğulları beyliklerinin Osmanlı devleti aleyhine faaliyete geçmeleri üzerine 1386 yılında I. Murad Anadolu'da bu beyliklere karşı fetih hareketlerine girişti. Candaroğulları beyliğini hâkimiyeti altına alan I. Murad; Osmancık, Gümüş ve Amasya'nın Osmanlı egemenliğini kabul ettiklerini bildirmeleri üzerine bölgeye şehzadesi Yıldırım Bayezid'i gönderdi. 1386'da Şehzade Bayezid Amasya'ya gelerek Amasya Beyliğini Osmanlı devletine bağladı.¹⁷ I. Murad zamanında merkezi Amasya olmak üzere kurulan "Rum Eyaletinin" ilk sancakbeyliğine Şehzade Bayezid atandı.¹⁸ Böylece Amasya'da "Çelebi Sultan"lar¹⁹ dönemi başlamış oldu.

Amasya'nın Osmanlı hâkimiyetine alınmasıyla Tokat ve Sivas'ı da içerisine alan "Eyalet-i Rumiye-i Suğra" eyaleti kuruldu. "Paşa Sancağı" olarak adlandırılan eyaletin merkezi XV. yüzyılın ilk yarısından 1520 yılına kadar Amasya oldu.²⁰ Bu tarihten sonra Eyalet-i Rum'un paşa sancağının Sivas olmasıyla²¹ Amasya Sivas'a bağlandı.²² Amasya bu konumunu şehzade Mustafa'nın 1538'de şehre sancakbeyi tayin edilmesine kadar sürdürdü. Atama sonrasında ise Sivas'tan idari bakımdan ayrılarak müstakil bir eyalet oldu. Şehzade Mustafa'nın 1553'te öldürülmesiyle tekrar Rum eyaletine bağlı bir sancak konumuna geldi.²³ Amasya'nın bu idari konumu değerlendirdiğimiz dönem süresince devam etti.

¹⁷ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 84-85, Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, c. I, s. 302-303.

¹⁸ Bkz. İlk Amasya sancakbeyi olduğu kanaati Kadı Burhanettin'e karşı Osmanlı hâkimiyetini kabul eden Amasya Emiri Ahmed ve Çandarlı Süleyman Bey ile olan münasebeti sırasında (1384-1388) bazı bölgelerin Osmanlı idaresine girmesi hadisesinden ortaya çıkmıştır. Halil İnalçık, "I. Bayezid", *DİA*, c. 5, İstanbul, 1992, s. 232, Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 90, Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, s. 25.

¹⁹ Bkz. Sancağa çıkan şehzadelere "Çelebi Sultan" denilirdi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Belleten*, c. XXXVII, sayı: 156, Ankara, 1975, s. 667.

²⁰ Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, s. 71.

²¹ BOA, TD, 387, s. 491.

²² M. Tayyip Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, sayı: 6, Ankara, 1965, s. 57-74.

²³ Orhan Kılıç, "Osmanlı Dönemi İdarî Uygulamalar Bağlamında Şehzâdelerden Mutasarrıf Paşalara Amasya Sancağının Yönetimi", I. Amasya Araştırmalar Sempozyumu (13-15 Haziran 2007), I. Kitap, Amasya Valiliği, Amasya, 2007, s. 41-64, Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 193-194.

Amasya, eyaletin diğer sancaklarından farklı olarak Osmanlı tarihine yön veren birçok şehzadenin yetiştiği “şehzade sancağı” olması dolayısıyla ayrı bir önem arz etmektedir. Bir yerleşim yerinin şehzade sancağı olabilmesi için bazı farklı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bunlar; o sancağın uç bölgesi olması, eski Anadolu Beyliklerinden birine başkentlik yapması ve tarih, kültür, medeniyet ile ticaret merkezi konumunda bulunmasıdır.²⁴

Amasya, XVI. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlıların doğu sınırında stratejik bir merkez konumunda idi. Hem Danişmentlilere merkezlik yapmış²⁵ hem de Anadolu’nun Türkleştirilme ve İslamlaştırılma faaliyetlerinin yansıdığı merkezlerden birisi olmuştur. Aynı zamanda uzun tarihi geçmişinde, medeniyetler şehri olarak her dönemin kültür ve medeni özelliklerini yansıttığından dolayı hanedana mensup şehzadelerin idari tecrübe kazanmaları amacıyla gönderildikleri sancakların başında yer almıştır.

XVI. yüzyıldan itibaren İstanbul’a yakın olan şehzade merkezlerinin öneminin artması ve şehzade III. Murad’ın sancak beyliğinden sonra Amasya şehzade sancağı olma özelliğini yitirerek, coğrafi konumu itibarıyla zamanla önemini kaybetti. Yaklaşık olarak 182 yıl şehzadelere ev sahipliği yaptı. Fakat kuruluşundan itibaren daima kral, şehzade, beylerbeyi ve eyalet valisi gibi devletlerin üst düzey idarecilerinin görev yaptığı bir şehir oldu.²⁶

XV. yüzyılın başlarında, Anadolu’ya doğru yaklaşan Timur tehlikesine karşı Osmanlı Devleti’nin doğu sınırında stratejik bir konuma sahip olan Amasya’nın bir şehzadenin idaresine verilmesi uygun bulunarak, ikinci sancakbeyi olarak şehzade Mehmed Çelebi görevlendirildi.²⁷

Ankara savaşı sonrası yaşanan fetret devrinde Amasya’yı kendisine merkez edinen Mehmed Çelebi, devrin nihayeti olan 1413 yılında padişah olunca, lalası Yörgüç Paşa’yı Amasya Beylerbeyliğine

²⁴ Haldun Eroğlu, “Şehzade”, *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 481.

²⁵ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 40.

²⁶ Olcay, *Amasya Şehri*, s. 29-46, İsmail Erdoğan, *XX. Yüzyıl Amasya Tarihi ve İnanç Coğrafyası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1996, s. 23.

²⁷ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 99, İnalcık, “I. Mehmed”, *DİA*, c. 28, Ankara, 2003, s. 391.

tayin etti.²⁸ Ancak bölgedeki Kara Tatarlar, Kastamonu, Canik ve Erzincan beyleri karışıklıklar çıkardılar. Bunun üzerine babasının sancakbeyliği zamanında burada doğan Şehzade Murad lalası Yörgüç Paşa ile birlikte on iki yaşında Amasya'ya sancakbeyi olarak tayin edildi.²⁹ 1421 yılına kadar Amasya sancakbeyi olan Şehzade Murad, aynı yıl babasının ölümü üzerine Osmanlı tahtına geçti. Amasya'ya lalalarından önce Hamza Bey ve bir yıl sonra da, ikinci defa Yörgüç Paşa beylerbeyi sıfatı ile tayin edildiler.³⁰

Yörgüç Paşa'nın 1435 yılında Edirne muhafızlığına gönderilmesinden sonra 1420'de Amasya'da dünyaya gelen II. Murad'ın büyük şehzadesi Ahmed Çelebi sancakbeyi olarak görevlendirildi.³¹ Büyük Ahmed olarak da bilinen Şehzade Ahmed üç yıl kadar sancakbeyliği yaptıktan sonra 1438 yılında Amasya'da vefat etti.³²

Şehzade Ahmed'in vefatından sonra Amasya sancakbeyliğine Sultan II. Murad'ın sekiz yaşında olan dördüncü şehzadesi II. Mehmed (Fatih) 1438'de tayin edilmiştir.³³ Yine Hammer'in naklettiği³⁴ bir rivayetten de Şehzade Mehmed'in Amasya'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat Halil İncık; II. Mehmed'in (Fatih) Amasya'da sancakbeyi olduğu iddiasının şüpheli olduğunu ifade etmektedir.³⁵

İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Şehzade Ahmed'in sancak beyliğinden sonra şehzade Mehmed'in (Fatih) Amasya'da sancakbeyliği

²⁸ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 108-120, Uzunçarşılı, "I. Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, c. VIII, MEB, İstanbul, 1993, s. 497.

²⁹ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 121, İncık, II. Murad", *İslam Ansiklopedisi*, c. VIII, MEB, İstanbul, 1993, s. 598.

³⁰ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 121-129.

³¹ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 129.

³² Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 130.

³³ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 131.

³⁴ II. Murad'ın Amasya'da bulunan üç oğlu bir gün Halveti şeyhlerinden Pir İlyas'ın damadı Şeyh Abdurrahman'ı ziyaret giderler. Şeyh genç şehzadelerden ikisinin elini öpmelerine izin verir. Fakat Şehzade Mehmed'in (Fatih) önünde diz çökerek kardeşlerinin huzurunda ilahi takdirin kendisine tevdi edileceği devletin şan ve saadeti uğruna bütün gücünü ve dehasını kullanmasını rica ettiği söylenir. Joseph Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, c. I, MEB, İstanbul, 1991, s. 51, Muzaffer Doğanbaş, "Amasya'da Sancak Beyliği Yapmış Şehzadeler", *Yar ile Gezdiğim Dağlar*, Amasya, YKY, İstanbul, 2014, s. 230.

³⁵ Bkz. II. Mehmed'in Amasya'ya altı yaşında iken vali tayin edilmesi iddiası şüphelidir. II. Mehmed'in 1443 baharında iki lalası Kassab-zade Mahmud ve Nişancı İbrahim b. Abdullah beyler ile birlikte Edirne'den Manisa'ya vali olarak gönderildiği bilinmektedir. İncık, "II. Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, c. VII, MEB, İstanbul, 1972, s. 507.

yaptığından söz etmemektedir.³⁶ Sultan II. Murad'ın hükümdarlığı sırasında büyük oğlu olan Şehzade Alâeddin on beş yaşında 1440 yılında Amasya sancakbeyliğine getirilmiştir.³⁷ Sancakbeyliği esnasında babasının talimatı üzerine emri altındaki sipahilerle birlikte 1443 tarihinde Karamanoğulları ile yapılan savaşa katılmış ve savaş sonunda Amasya sancağına döndüğünde vefat etmiştir.³⁸

İstanbul'un fethi sonrası 1454'de Fatih'in şehzadesi II. Bayezid yedi yaşında iken Amasya sancakbeyliğine atandı.³⁹ Sancakbeyliği döneminde babası Fatih ile Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan arasında 1473 yılında meydana gelen Otlukbeli savaşına katıldı.⁴⁰ Sefer dönüşü Fatih şehzadesi ile birlikte, Amasya'da bir ay kadar kaldı. Bayezid sancakbeyliği yıllarında Amasya'ya bağlı bir kaza olan Lâdik sancakbeylerinin yazlık makamı olduğundan her yıl Lâdik'e gelerek yazı burada geçirirdi.⁴¹ Şehzade Bayezid, sancakbeyliği sırasında çevresinde bulunmuş olan sanatkârları gözetmiş ve onlara devletin imkânlarını sunmuştur. Çandarlı İbrahim ve Yahya Paşa gibi tecrübeli devlet adamlarını kendisine lala tayin edip, Amasyalı hat ustası Şeyh Hamdullah'dan güzel yazı yazmasını öğrenmeye başlamış ve genç hattattan icazetname almıştır.⁴² Babası II. Mehmed'in (Fatih) 1481'de ölümü üzerine tahta geçmek için Amasya'dan ayrılırken, hocası ve Osmanlı hat ekolünün kurucusu olan hattat Şeyh Hamdullah'ı ailesiyle birlikte İstanbul'a davet etmiştir.⁴³ Sancakbeyliğini 1481 yılına kadar

³⁶ Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Belleten*, c. XXXVII, sayı: 156, s. 662.

³⁷ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 132, Uzunçarşılı, *Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri*, s. 662.

³⁸ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't- Tevarih*, (Yayınlaştıran, İsmet Parmaksızoglu), c. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 206-207.

³⁹ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 139, Şerafettin Turan, "II. Bayezid", *DİA*, c. 5, İstanbul, 1992, s. 234.

⁴⁰ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 143, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, TTK, 4. bs., Ankara, 1983, s. 98.

⁴¹ Lâdik Türk Ocağı, *Lâdik*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1927, s. 33.

⁴² Muhittin Serin, "Hamdullah Efendi", *DİA*, c. 15, İstanbul, 1997, s. 449-450.

⁴³ Bkz. Davete icabet eden Şeyh Hamdullah, İstanbul'a geldiğinde kendisinden önce buraya gelen akrabaları Amasyalı hattatlardan Cemaleddin ile Abdullah'ın Saraçhanebaşı'nda oturdukları eve misafir olur. Dönemin kaynaklarından Gülzârı Savâb'ın rivayetine göre, saray kapıcılarından birisi padişaha takdim edilmek üzere kendisine bir dilekçe yazdırır. Padişah bu dilekçeyi okurken hocasının yazısını tanıdı ve onun İstanbul'a geldiğini anlar. Derhal yazı sahibinin bulunup getirilmesini emreder. Bu emir üzerine padişah ve hoca tekrar buluşurlar. Sultan Bayezid, Şeyh'e sarayda hususi bir yer ayırarak alaka ve sevgi göstermekten geri kalmaz. Sarayda hat öğretmenliğine tayin edilir. Nefes Zade İbrahim, *Gülzârı Savab*, (Tashih ve tertip

sürdüren şehzade Bayezid, sancaktan ayrılırken, burada doğan büyük şehzadesi Ahmed'i yerine vali olarak bırakmıştır.⁴⁴

Şehzade Ahmed babası gibi şair ve bilim insanlarına sarayını açarak onlardan desteğini esirgememiştir. Meclislerinde bulunan şairlerden biri de, Amasyalı ünlü kadın şair Mîhrî Hatundur. Mîhrî Hatun yazdığı kasidelerinin büyük bir çoğunluğunu Şehzade Ahmed'e sunmuştur.⁴⁵

II. Bayezid'in hükümdarlığı döneminde bütün Anadolu'yu etkileyen ve önemli sonuçlar ortaya çıkaran siyasi olayların başında İran menşeli isyanlar gelmektedir. Bu isyanlardan en önemlisi Amasya'yı da içerisine alan Şahkulu isyanıdır.⁴⁶ İsyana Şehzade Ahmed kuvvetleriyle müdahale edip, Şahkulu'nun üzerine gittiyse de mağlup olup geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁷

Şehzade Ahmed, bölgede karışıklıkların devam ettiği bu dönemde taht için devlet adamlarından aldığı davet üzerine büyük şehzadesi Murad'ı Amasya sancakbeyliğine bırakarak İstanbul'a gitti. Bu durumu değerlendiren Safevi halifelerinin Tokat'a hâkim olup, Sivas'ı kuşatmaları ve Şehzade Murad'ın on bin kişiyle Safevi halifelerinden Nur Ali'ye katılması bölgede yeni bir buhranın çıkmasına sebep oldu. Bu buhran, Yahşi Beyzade Ahmed Paşa tarafından isyancıların Amasya'dan çıkarılmasıyla sona erdirildi.⁴⁸ Şehzade Murad Amasya'dan ayrılarak Safevi Şahı Şah İsmail'in dergâhına yöneldi.⁴⁹ İran'da üç dört yıl kadar idarecilik yaptıktan sonra vefat etti.⁵⁰

Şehzade Ahmed taht için yaptığı girişimde başarılı olamayınca tekrar Amasya'ya döndü. 1512 yılında padişah olan kardeşi Sultan Selim ile sancağından ayrılarak taht mücadelesine devam etti. Fakat 1514'de Yenişehir'de kardeşi ile yaptığı savaşı kaybederek ortadan kaldırıldı. I. Selim'in Padişah olmasıyla Amasya valiliğine beylerbeyi olarak atadığı Mustafa Paşa, sancaktaki sükûneti sağladı.

eden, Kilisli Muallim Rıfat), İstanbul, 1938, s. 48-49, Olcay, *Amasya Şehri*, s. 115-116, Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 35.

⁴⁴ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 146.

⁴⁵ Mehmed Arslan, *Mîhrî Hatun Divanı*, Amasya Valiliği Yayını, Ankara, 2007, s. 103-104.

⁴⁶ Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, s. 31.

⁴⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 230-231.

⁴⁸ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 165, Kavaklı, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya*, s. 49.

⁴⁹ Doğanbaş, "Amasya'da Sancak Beyliği Yapmış Şehzadeler", s. 232.

⁵⁰ Hoca Sadettin, *Tacü't- Tevarih*, c. V, s. 165-166.

I. Selim, kardeşleri ile olan taht mücadelesini sonuçlandırdıktan sonra Anadolu'da isyanlar çıkararak sürekli huzursuzluk kaynağı olan Şah İsmail'in üzerine 1514'de sefere çıktı. Çaldıran'da yaptığı savaşı kazanarak Anadolu üzerindeki Safevi iddialarına büyük bir darbe indirdi. Sefer dönüşü Amasya'ya geldiğinde, Şah İsmail'in gönderdiği bir elçilik heyetini kabul etti.⁵¹

Yavuz Selim'in 1516 yılında çıktığı Mısır seferine dönemin Amasya valisi Mehmed Paşa da katıldı. Bunu fırsat bilen bölgedeki Aleviler Varyalı Zünun (Baba Zünun) ve Baba Celal'in liderliklerinde ayaklanıp, Amasya'ya girerek şehri yağmaladılar. Çıkan isyanların güçlükle bastırılmasından sonra zaman zaman Şii mezhebini müdafaa ederek ve bölgenin sosyal, ekonomik konumundan faydalanarak eşkıyaların çıkardıkları karışıklıklar devam etti.⁵²

Yavuz Selim'in 1520'de vefatıyla yerine geçen oğlu I. Süleyman döneminde de Safeviler'in propaganda ve tahrikleriyle bölgedeki isyanların devam ettiği görülmektedir. Ancak 1534 yılında Amasya sancakbeyi olan Veli Paşa'nın dirayetli idaresi sonrasında isyanlar sona erdirilebilmiştir.⁵³

Amasya sancakbeyliğine 1538'de Kanuni Sultan Süleyman'ın yirmi dört yaşında Manisa valisi olan büyük şehzadesi Mustafa atandı.⁵⁴ Görevini öldürüldüğü 1553 yılına kadar sürdürdü.⁵⁵ Şehzadenin

⁵¹ Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, s. 32-33.

⁵² Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 175-179.

⁵³ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 185-187.

⁵⁴ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 188, Yaşar Yücel, Ali Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih, Yavuz, Kanuni*, TTK, Ankara, 1991, s. 203-204, Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Belleken*, c. XXXVII, sayı: 156, s. 665.

⁵⁵ Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi yeniçeriler ve halk arasında büyük üzüntü ve rahatsızlığa neden olmuştur. Şair Taşlıcalı Yahya, şehzadenin ölümünden dolayı duyduğu üzüntüsünü şu dizilerle başlayan şiirini kaleme almıştır.

"Meded meded bu cihânın yıkıldı bir yanı,
Ecel Celâlıleri aldı Mustafa Han'ı,
Getirdi arkasını yere Zal-i devr-i zaman,
Vücuduna sitem-i Rüstem ile irdi ziyan"

Bkz. Yücel, Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni*, s. 204, Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", c. II, s. 404, Şehzade Mustafa için onu tanıyan elçi ve gezginlerde aynı ifadeleri paylaşmışlardır. Örneğin; Avusturyalı gezgin Hans Dernschwam, Amasya'da bulunan Kanuni Sultan Süleyman'ı içinde bulunduğu resmi kfile ile ziyarete geldiği günlerde, Amasya yakınlarında geçtiği yollarda halkı üzüntülü ve kızgın gördüğünü belirtmektedir. Halkın bir kısmının Şehzade Mustafa'nın öldürülmüş olmasına, bir kısmının ise İran seferlerinin uzamasına üzüldüklerini belirten Dernschwam, gördüğü herkesin Şehzadeyi övdüğünü, padişahın tahtından ayrılmasıyla huzursuzluğun artacağını ve

öldürülmesi hem yeniçeriler hem de halk arasında büyük üzüntü ve kedere neden oldu. Babası Kanuni'ye ve sebep olan devlet adamlarına tepkilerin gösterilmesi onun halk arasında çok sevilmesi ve hükümdarlığa layık görülmesinden kaynaklanmaktaydı. Şehzade Mustafa'nın ilim ve edebiyata ilgi duyduğu gibi edip ve şairleri koruyup gözettiği ifade edilmektedir. Ayrıca kendisi "muhlisi" mahlasıyla şiirler yazmıştır.⁵⁶

Anadolu'daki durumun 1534 yılından itibaren sakinleşmesine rağmen Osmanlı -Safevi sınırındaki olaylar ve devlet adamları arasındaki diplomatik gerginlikler, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534, 1548, 1553 yıllarında Safeviler üzerine seferlere çıkmasına sebep oldu.⁵⁷ Kanuni 1553'de İran seferine çıkarken Amasya'ya uğradığı gibi sefer dönüşünde de Amasya'ya geldi. Burada Avusturya İmparatoru Ferdinand ile Safevi Şah'ı Tahmasb'ın gönderdikleri elçilik heyetlerini kabul etti. Safeviler ile 29 Mayıs 1555 Amasya antlaşmasını imzaladı.⁵⁸

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinden sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın hayatta kalan iki oğlundan Şehzade Selim Manisa ve Şehzade Bayezid ise Kütahya sancakbeyi idiler. Aralarında saltanat konusunda çekişme yaşandığından, Selim Manisa'dan Konya'ya, Bayezid Kütahya'dan Amasya'ya tayin edildi.⁵⁹ Fakat Bayezid, İstanbul'a yakın olan Kütahya'dan alınmasından şüphelenerek Amasya'ya gitmek istemedi.⁶⁰ Daha sonra birtakım şartlarla gitmeye razı olup, 1558 yılında Amasya sancakbeyi oldu.⁶¹

başkaldırmaların olacağından korktuklarını, çünkü diğer şehzadelerin babaları gibi olamayacakları inancına sahip olduklarını belirtmektedir. Bkz. Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Mersin, 1992, s. 278, Doğanbaş, "Amasya'da Sancak Beyliği Yapmış Şehzadeler", s. 233.

⁵⁶ Joseph Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c. II, çev. Mehmet Ata, MEB, İstanbul, 1991, s. 19, Doğanbaş, "Amasya'da Sancak Beyliği Yapmış Şehzadeler", s. 232.

⁵⁷ Yücel, Sevim, *Türkiye Tarihi*, c. II, TTK, Ankara, 1995, s. 276-281.

⁵⁸ Bekir Kütükoğlu, "Tahmasb", *İslam Ansiklopedisi*, c. IX, İstanbul, 1964, s. 645.

⁵⁹ Yücel, Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih, Yavuz, Kanuni*, s. 203-204.

⁶⁰ Şehzade Bayezid İstanbul'a yakın olmak düşüncesiyle Engürü (Ankara) sancağını babasından istemektedir. Bu amaçla Amasya'dan yazdığı bir arizada (is tirhamname) düşüncesini açıkça dile getirmektedir. "...amma ki bana dahi yazıktır, bu Amasya'da halim mükeddedir; Allah rızası için beni âzâd idesiz. Bana Engürü (Ankara) sancağın inayet idesiz. Bkz. Uzunçarşılı, "Babasından Sonra Saltanatı Elde Etmek İçin Kardeşi Selim'le Çatışan Şehzade Bayezid'in Amasya'dan Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Göndermiş Olduğu Ariza", *Belleten*, c. 24, sayı: 96, Ankara, 1960, s. 599.

⁶¹ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 197, Şerafettin Turan, "Şehzade Bayezid", *DİA*, c. 5, İstanbul, 1992, s. 231.

Bayezid, kültürlü ve şairdi. “Şâhi” mahlasıyla şiirler yazmıştır. İltica ettiği İran’da yazdığı şiirlerin özellikle pişmanlık, hasret ve yaşadığı acıların izlerini yansıttığı anlaşılmaktadır.⁶² Aynı zamanda mütevacı ve iyi ahlaklı, hareketli ve cesur olması dolayısıyla maiyeti ve devlet erkânı tarafından da çok sevilmekteydi. Bayezid, kardeşi şehzade Mustafa’nın ölümü üzerine, babasından sonra kendisinin hükümdar olacağına kesin olarak inanmıştı.⁶³ Kendisini zevk ve sefaya düşkün kardeşi Selim’den daha üstün görüyordu. Ayrıca kanunnamenin kardeş katli ile ilgili maddesinin uygulanması endişesi de saltanat mücadelesine girişmesinde rol oynadı.

Bayezid’in, ağabeyi Selim ile olan saltanat mücadelesi meselesi iki kardeşin Konya yakınlarında 30 Mayıs 1559 tarihinde savaşmasına sebep oldu. Kanuni’nin, sevdiği oğlu Bayezid’in ihtirasları yüzünden, tercihini Şehzade Selim’den yana koymasıyla,⁶⁴ Bayezid mağlup olarak Amasya’ya çekildi. Babasından af isteği kabul edilmeyince, Osmanlı topraklarında barınamayacağını anlayıp, 1559 Ağustos ayı ortalarında dört oğlu ve adamlarıyla birlikte, Safevi Şahı Tahmasb’a iltica etti. Daha sonra para karşılığı iade edildiyse de, 1562 yılında Kazvin’de idam edildi.⁶⁵

Osmanlı şehzadelerinden Amasya’ya görevlendirilen son sancakbeyi, 1566’da II. Selim’in padişah olmasıyla gönderdiği yirmi bir yaşındaki oğlu Şehzade Murad oldu.⁶⁶ Amasya bu yıllarda Celali isyanlarının yan sıra medrese öğrencilerinin çıkardıkları karışıklıklardan oldukça etkilenmişti. Bu sebeplerden dolayı Amasya’da bir buçuk yıl kadar kalan Şehzade Murad, buradan Manisa’ya tayin edildi. Böylece Amasya’da Şehzadelerin sancakbeyliği dönemleri sona erdi. Bunda İstanbul’a yakın olan şehzade sancaklarının öneminin artması etkili oldu. Amasya başkentten uzak olması hasebiyle, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bu özelliğini kaybetti. Bundan sonra merkezden tayin edilen sancakbeyleri tarafından idare edilmeye başlandı.

Tarihi kayıtlardan tespit edilen on iki şehzadenin Amasya’ya “çelebi sultan” olarak atandığı, bunlardan altısının sancakbeyliğinden

⁶² Doğanbaş, “Amasya’da Sancak Beyliği Yapmış Şehzadeler”, s. 235.

⁶³ Yücel, Sevim, *Türkiye Tarihi*, c. II, s. 206-207.

⁶⁴ Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, *Belleten*, c. XXXVII, sayı: 156, s. 665.

⁶⁵ Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, s. 35.

⁶⁶ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 201-202.

sonra Osmanlı tahtına padişah olarak çıktığı, altısının ise sancakbeyi olarak görev yaptıkları anlaşılmaktadır.

Amasya'da en uzun süre sancakbeyliği yapan şehzadenin; otuz yılla II. Bayezid'in büyük şehzadesi Ahmed'in olduğu, ardından yirmi yedi yıl ile baba II. Bayezid'in ve yirmi dört yılla da Çelebi Mehmed'in sancakbeyliği yaptıkları görülmektedir.

Amasya sancakbeyliğine; şehzadeler arasından en küçük yaşta, yedi yaşında iken II. Bayezid ve en yaşlı olarak delikanlı çağında yirmi dört yaşında I. Süleyman'ın oğlu Mustafa tayin edildi. Genellikle padişahların oğullarının sancakbeyi olarak tayin edilmelerine rağmen, II. Bayezid'in torunu, şehzade Ahmed'in oğlu Murad görevlendirildi.

Şehzadeler, sancakbeyliği yaptıkları esnada taht mücadelelerini de sürdürdüler ve kendi adlarına üstünlük sağlayamayan şehzadelerden, Şehzade Ahmed'in oğlu Murad ile I. Süleyman'ın oğlu Beyazid İran'a (Safevilere) sığındılar.

b- Şehzadeler Dönemi Amasya Şehri

Amasya, şehzadelere yaklaşık 182 yıl ev sahipliği yapmıştır.⁶⁷ Bu dönemde şehzadeler şehrin fiziki, siyasi, ticari ve kültürel bakımdan gelişmesine büyük katkılar sağlayarak ve şehri çoğunluğu bu zamandan günümüze kalan tarihi yapı zenginliklerine kavuşturarak, ihtişamının zirvesine yükseltmişlerdir.

Osmanlılarda şehre "nefs" denilmekteydi. Aynı zamanda "nefs" bir sancak veya kazanın merkezi anlamına gelir.⁶⁸ Şehir tanımının Osmanlı dönemindeki tanımı ile arasında büyük bir fark yoktur. Sadece nüfus, sanayi ve ticaret gibi ölçü olarak alınan kriterlerin miktar ve mikyası değişmiştir.

Şehir; içerisinde yaşayan nüfusun iş bölümüne tabi olarak tarım dışı mal ve hizmet ürettiği ve bunları yakın çevresi ya da geniş bir alan için pazarladığı yerleşim mekânlarıdır. Osmanlı şehri ise "Cuma kılınır ve pazarı durur" yer olarak tanımlanır.⁶⁹

⁶⁷ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographia)*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, 1983, s. 60.

⁶⁸ M. Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 3.

⁶⁹ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler", *VII. Türk Tarih Kongresi* (11-15 Ekim 1976), Ankara, 1981, s. 1265, Sadi H. Selen, "XVI. ve XVII. Yüzyılda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı", *III. Tarih Kongresi*, Ankara, 1948, s. 595.

Şehirde büyük ölçüde tarım dışı üretim yapıldığından sınırları içerisindeki topraklar “miri arazi” değildir.⁷⁰ Şehirlilere ait olan ve genellikle kendileri tarafından işlenen topraklarda tarımsal faaliyetler ve özellikle bağcılık ile bahçecilik yapıldı.⁷¹ Böylece şehirli pazara kısmi bir bağıllık içerisinde yaşardı. Bu toprakların şehrin besin ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yere sahip olması, şehrin üretimde tarım dışı faaliyetlerin ağırlıklı olmasına rağmen tarımsal faaliyetlerde yoğunlaştığının göstergesidir. Bu durum Amasya şehri için de söz konusudur. Nitekim şehirde Yeşilirmak’ın suladığı vadi boylarında bağ ve bahçeciliğin yaygın olduğu ve 1576’da Savadiye Mahallesi bölgesinde Şehzade Ahmed Bağları olarak bağ ve bahçelerin varlığı kaynaklarda geçmektedir.⁷²

Osmanlı şehrinin fiziki yapıları arasında yer alan kale, sur, görkemli camiiler, bir meydan çeşmesi, geniş hacimli bedestenler, kubbeli hamamlar, medrese, han, imarethane, pazar yeri ve sıra sıra bacaları ile fırın, boyahane, salhane gibi imalathaneler kurulacak bir şehrin veya imarı istenen eski şehrin unsurlarını oluşturur.⁷³ Bu fiziki mekânların yanında şehirde yaşayanların güvenliklerini sağlayabilme imkânına sahip bulunmaları ve kendilerini yönetmek için kısmi özerkliğe dayanan bazı kurumları geliştirmeleri gerekir. İncelediğimiz dönemde yürütme kuvveti ve yargı kuvvetini temsil eden yöneticilerin yönetim binaları olarak kendi kişisel barınaklarını ve konaklarını kullandıklarını belgelerden anlamaktayız.⁷⁴

Nitekim Amasya’da yargı işlerinin görüldüğü müstakil bir mahkeme binasının bulunduğu, Evliya Çelebi’nin Mahkeme Camii

⁷⁰ Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler”, s. 1265.

⁷¹ Selen, “XVI. ve XVII. Yüzyılda Anadolu’nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı” s. 390-398, Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, c. II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 202-204.

⁷² Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, s. 180.

⁷³ Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, s. 5, Cengiz Orhonlu, “Osmanlı İmparatorluğunda Şehir Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul, 1981, s. 1-30, Selim Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop Şehri*, Belediye Kültür Yayınları, Sinop, 2014, s. 38.

⁷⁴ Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler”, s. 1265, Sevgi Aktüre, “17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Osmanlı Şehirlerinde Şehrsel Yapının Gelişme Süreci”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, c. I, Ankara, 1975, s. 101, Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1985, s. 62.

olarak adlandırdığı Burmalı Minare Camii'nin bu fonksiyonu yerine getirdiğini ifade etmesinden anlaşılmaktadır.⁷⁵

Yönetim merkezinin, şehrin fiziksel oluşumunda bir unsur olarak yer almayışının nedeni ise Tanzimat dönemine kadar yöneticilerin yönettikleri şehirde bulunma zorunluluklarının olmamasındandır.⁷⁶

Osmanlı şehirlerinin fiziki görünümünü süsleyen bu yapılar, Amasya'da kendine has bir gelişme göstermiş ve özellikle şehzadeler döneminde yapılan fiziki unsurlar sayesinde şehirleşmeyi en üst düzeyde temsil eden şehir konumuna ulaşmıştır.

Tarihte kurulan şehirlerin asıl nüvesini kaleler teşkil etmektedir. Amasya şehrinin de önemli fiziki unsurlarından olan kalenin, şehrin kuzey tarafındaki Harşena Dağı denilen tepe üzerinde ilk olarak Pontus Kralı Mitridates tarafından yaptırıldığı⁷⁷ ve kaleden ayrılan iki surun Yeşilirmak'a kadar inerek ırmağın sol sahili boyunca uzanan ovalarla birleşerek şehri kuşattığı belirtilmektedir.⁷⁸

Osmanlı dönemine gelinceye kadar Amasya'ya hâkim olan farklı güçler tarafından tamiratlar geçiren kale ve surlar şehzadeler döneminde 1449'yılında II. Murad, 1511'de Şehzade Ahmed'in sancakbeylikleri zamanlarında tamiratlar görmüştür. Şehrin Türkler tarafından fethedilmesiyle birlikte sur dışının yerleşmeye açıldığı ve daha sonraki dönemlerde bu yerleşmenin yaygınlaştığı sanılmaktadır.⁷⁹

Amasya'da Osmanlı hâkimiyetinin sağlanmasından sonra kaleye önem verilip şehrin savunmasından sorumlu muhafızların yerleştirildiği ve çeşitli savaş malzemelerinin bulunduğu ifade edilmektedir.⁸⁰ Yine kalede zahirenin saklanması için beş tane ambarın olduğu geçmektedir.⁸¹ Hüseyin Hüsametdin, kalenin iki mahalle genişliğinde olduğunu; iki burcu, iki kapısı ve sarayı, camisi, medresesi, zaviyesi, imarethanesi ve iki hamamının bulunduğunu ifade etmektedir.⁸² Evliya Çelebi ise kalede eski tarz bir saray, Yıldırım Bayezid camii ile barut

⁷⁵ Yinanç, "Amasya", *İslam Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul, 1978, s. 395.

⁷⁶ Aktüre, "17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Osmanlı Şehirlerinde Şehrsel Yapının Gelişme Süreci", s. 123.

⁷⁷ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographia)*, s. 555

⁷⁸ Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, s. 43.

⁷⁹ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 30-45.

⁸⁰ BOA, TD, 387, s. 355, 356, 385.

⁸¹ BOA, TD, 387, s. 356.

⁸² Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 39.

depoları, buğday ambarı ve sarnıçların yer aldığından söz etmektedir.⁸³ XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eski önemini kaybetmeye başlayan kale bakımsız kalarak doğal şartların tahribatına terk edilmesi sonrasında kale duvarlarının parçaları ile surların temelleri kalmıştır. Günümüzde de kalede bazı onarımlar yapılmıştır.

Osmanlı şehri için “Cuma kılınır” bir caminin varlığı vazgeçilmez bir unsurdur. Cami sadece dini bir kurum değil aynı zamanda şehir hayatının diğer yönlerini de yansıtan sosyal bir mekândır.⁸⁴

Amasya’nın Danişmendliler tarafından fethinden sonra Nesturiye manastırı camiye çevrilerek⁸⁵ “Fethiye Camii” olarak isimlendirildi. Bu cami uzun süre “Ulu Cami” veya “Cuma Camisi”⁸⁶ görevini yerine getirdi. Osmanlıların şehre hâkim olmasından sonra Sultan Bayezid’in hatırasına sancakbeyi olarak bulunduğu Amasya’da tahta çıktığı 1481’de oğlu Şehzade Ahmed tarafından II. Bayezid Külliyesinin temeli atıldı. 1486 yılında tamamlanarak hizmete açılmasıyla, külliyedeki, Sultan Bayezid Camii, cuma camii konumuna geldi.⁸⁷

Şehzadelerin sancakbeyliği yaptığı 182 yıllık sürede şehirde, mevcut olan 48 Müslüman mahallesinden 13’ünde cami inşa edildiği ve caminin olmadığı 24 mahallede ise 25 mescidin yapıldığı görülmektedir.⁸⁸ Toplam 37 cami ve mescidin yapılmış olması;

⁸³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, (haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), 2. bs., İstanbul, YKY, 2006, s. 95-99.

⁸⁴ Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarih*, s. 5.

⁸⁵ Mustafa Vâzih Efendi, *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*, (Yayına Hazırlayan; A. Rıza Ayar, R. Orhan Özel), Amasya, 2011, s. 54.

⁸⁶ Bkz. “Cuma Camii” veya “Ulu Camii” içerisinde ulü’l emr (padişah) adına hutbe okunduğundan bir nevi yarı resmi sayılan camidir. Bu camii haricinde diğer mahallelerde de camiler bulunurdu. Fakat şehrin merkezi, Cuma Camii veya Ulu Camii kabul edilirdi. Suraiye Faroqi, *A Map of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)*, *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul, 1984, s.161-174.

⁸⁷ Olcay, *Amasya Şehri*, s.144, Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 72-73, Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 96.

⁸⁸ Bkz. Camii ve Mescidler; Kaya Paşa Camii 1402, Çilhane Camii,1413, Beyazid Paşa Camii 1414, Şeyh Hüsameddin Hüseyin Camii 1453, Yörgüç Paşa Camii 1428, Kılari Selim Ağa Camii 1484, Sultan Bayezid Camii 1486, Mehmed Paşa Camii 1486, Abdullah Paşa Camii 1502, Hatuniye Camii 1511, Bali Bey Camii 1511, Toruntay Evladından II. Paşa Camii 1562, Pir Mehmed Çelebi Camii XV. yüzyılın sonu, Paşa Hatun Mescidi 1418, Molla Yahşi Mescidi 1420, Mehmed Çelebi Mescidi 1432, Alaeddin Ali Mescidi 1436, Şah Bula Hatun Mescidi 1437, Şemseddin Ahmed Şamice Mescidi 1443, Eslem Hatun Mescidi 1444, Pir Şerefüddin Hamza Mescidi 1456, Hacı Hamza Bey Mescidi 1469, Sadı Efendi Mescidi 1473, Çelebi Mescidi 1473, Hekim Çelebi Mescidi 1485, Ali Ağa (İbrikdar) Mescidi 1485, Sadrettin Recep Çelebi Mescidi 1494, Hoca Mustafa Çelebi Mescidi 1494, Firuz Ağa Mescidi 1495, Fahrünnisa Hatun Mescidi 1508, Kılınçcı Yusuf Mescidi 1514, Masume Hatun Mescidi 1516, Ubeydullah

Amasya'nın hem eğitim ve kültürel faaliyetler açısından hem de şehirleşme ve ekonomik bakımından en üst seviyeye eriştiğinin göstergesi olduğunu ifade edebiliriz. Evliya çelebi ise Amasya camilerinin tamamının iki yüz kadar olduğunu belirterek bunlardan dokuz cami ve yirmi mescidin adını belirtmektedir.⁸⁹

Amasya'da görev yapan şehzadeler anneleri ve eşleri adına olmak üzere, şehre atanan vali, beylerbeyi ve paşaların da hemen hemen hepsi birer camii ve mescid yaptırmışlardır. Bu yapılardan bazıları günümüze kadar ulaşma imkânı bulurken, bir kısmı zamanla harabe haline gelmiştir. Bazıları ise tamamen yıkılıp gitmiştir.

Osmanlı şehrinin asıl hareketli merkezini bedesten, çeşitli çarşılar ve bir ulu cami oluşturur. Bedesten büyük tüccarların bulunduğu ve transit ticarete konu olan genellikle lüks malların alınıp satıldığı kapalı pazar yerleridir. Bedesten yalnız büyük ve zengin şehirlerde bulunurdu.⁹⁰

Şehrin fiziki yapısındaki temel unsurlardan birisi de çarşılardır. Çarşı üstü kapalı pazarlara verilen isimdir. Çarşılar genellikle bedesten (kapalı çarşı) etrafında toplanırdı. Çarşının ya ortasında yahut yanı başında pazar yeri bulunurdu.

Amasya'da Helkıs köprüsünün güney tarafındaki Kazancı mahallesinde II. Bayezid'in kapı ağalarından Hüseyin ağa tarafından 1483 yılında bir bedesten yaptırıldı.⁹¹ Etrafında ise Aşağı Pazar adı ile bilinen pazarın geliştiği ve Osmanlı döneminde bu pazarın daha etkin olduğu ifade edilmektedir.⁹² Şehrin bedestene sahip olmasından dolayı büyük ve zengin şehirler arasında olduğu söylenebilir.

Aynı zamanda şehirlere yakın ve uzak çevreden gelen misafirlere kapılarını açan ve onların konaklayacağı mekânlar öncelikle hanlardır. Hanlar, şehrin vazgeçilmez unsurlarının başında gelir. Onlar bir yandan şehrin ticarî hayatının canlılığına sahne olurken, diğer yandan da bu hareketliliğin başlıca unsuru olmuşlardır.

Efendi Mescidi 1525, Gazi Bey Mescidi 1532, Şeyh Mescidi 1534, Çıkrıkçı Mescidi 1550, Temenna Mescidi 1562, Garipler Ağası Mehmed Ağa Mescidi 1571, Gediz Urak, Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analizi ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1994, s. VII.

⁸⁹ Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 96-97.

⁹⁰ Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarih*, s. 6.

⁹¹ Olcay, *Amasya Şehri*, s. 146, *Uzunçarşılı, Kitabeler, Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından*, Milli Matbaa, İstanbul, 1927, s. 38.

⁹² Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, s. 39.

Amasya’da bu görevi üstlenen ve özellikle Aşağı Pazar denilen bölgeye büyük bir canlılık getiren yapılar Bayram Paşa Hanı⁹³ yanında Bakırcıoğlu Hanı ve Menzili Mirza Hanları ve Bezzâzistan idi.⁹⁴ Daha sonra ise Kapan Hanı civarına Yukarı Pazar yeri adıyla bir Pazar yeri daha kurulur.⁹⁵ Ayrıca XVI. yüzyılın başında Bozahane mahallesinde İbadullah denilen bir pazarın bulunduğu,⁹⁶ Devehane mahallesindeki Aydın mescidi ve hamamı civarında Kağrı (Kanlı) pazarı olarak anılan bir pazarın daha kurulduğu belirtilmektedir.⁹⁷

Osmanlı şehirlerindeki ticaret ile ekonominin canlanmasında her biri dini ve ticari özellikte bir yapı olan külliyelerin (imaretler) önemli yerleri vardır. Aynı zamanda Külliyeler sosyal bir mekân özelliği taşımaktadır. Bir cami ve onun etrafında yer alan değişik sosyal fonksiyonlara sahip medrese, mektep, kütüphane gibi eğitim; darüşşifa, bimarhane gibi sağlık; imaret, tabhane, aşhane, hamam, çeşme, sebîl, helâ, muvakkithane gibi sosyal hizmet; arasta- çarşı, han- kervansaray gibi ticaret faaliyetlerine yönelik binalar ile meşruta binalar ve türbe gibi yapılardan oluşurdu. Fakat her külliye bütünü bu unsurların bulunması şart değildi.⁹⁸

Amasya’da değerlendirdiğimiz dönemde üç külliye mevcut olduğunu görmekteyiz. İlki Gökmedrese Mahallesi’nde, Sultan II. Murad’a şehzadelğinde lalalık yapan Yörgüç Paşa tarafından 1431’de inşa ettirilmiştir. Külliye bir camii, türbe imarethane ve dört odalı bir medreseden oluşmaktadır.⁹⁹

İkincisi; Sultan II. Bayezid Külliyesi, Hacı İlyas Mahallesi’nde Şehzade Ahmed tarafından temeli atılan ve 1486’da bitirilen külliye camii, medrese, mektep, imaret ve şadırvandan ibarettir.¹⁰⁰ Bu gün mektep dışında Külliye’nin diğer birimleri mevcut olup, değişik amaçlarla da olsa günümüz insanının hizmetinde bulunmaktadır.

Şehzadeler döneminin bir diğer külliyesi, II. Bayezid devri vezirlerinden Mehmed Paşa tarafından kendi adı ile anılan mahallede

⁹³ Vâzih Efendi, *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*, s. 58

⁹⁴ Kavaklı, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya, s. 152, Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 97.

⁹⁵ Vâzih Efendi, *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*, s. 58.

⁹⁶ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 64.

⁹⁷ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 79.

⁹⁸ Bahaddin Yedi yıldız, “Sosyal Teşkilatlar Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külliyesi”, *Türk Kültürü*, sayı: 219, Ankara, 1981, s. 262-271.

⁹⁹ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 95, Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 97.

¹⁰⁰ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 72-73, Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 97.

1495 yılında yaptırılmıştır. Külliye de bir kâgır cami, imaret, türbe ve medrese bulunmaktadır.¹⁰¹

Toplumdaki sosyal yardımlaşmaya katkı sağlayan önemli yapılardan birisi de imaretlerdir. Daha çok “aşhane, aşevi” olarak bilinen bu yapılar; devlet, vezir ve zenginlerin bağışlarıyla kurulan ve vakıf gelirleriyle desteklenen eserlerdir. Medrese öğrencilerinin parasız olarak yemek yedikleri imarethaneler aynı zamanda o mahallenin yoksullarının ve gelip geçen misafirlerin sabah akşam yemek yedikleri mekânlardı.¹⁰² Amasya’da değerlendirdiğimiz dönemde bu yüce amaca hizmet eden imaretler ise şunlardır:

Yakup Paşa İmareti: Çelebi Mehmed dönemi emirlerinden Yakup Paşa tarafından 1412’de kendi adı ile anılan mahallede yaptırılmıştır.¹⁰³

Yakutiye İmareti: Amasya Emiri Hacı Kutlu Şehzade Süleyman Şah’ın oğlu Osmanlı emirlerinden Sinaneddin Yakut Paşa tarafından 1413’de Yakutiye Mahallesinde inşa ettirilmiştir.¹⁰⁴

Bayezid Paşa İmareti: Bayezid Paşa Mahallesinde 1414 yılında Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad’ın sadrazamlığını yapmış olan Amasyalı Yahşi Beyzade Bayezid Paşa tarafından yaptırılmıştır.¹⁰⁵

Hatuniye İmareti: Sultan II. Bayezid’in Şehzadesi Ahmed’in annesi Bülbül Hatun tarafından 1509 yılında Hatuniye Mahallesinde inşa ettirilmiştir.¹⁰⁶

Osmanlı şehrini karakterize eden yapılar arasında yer alan ve yükseköğrenimin gerçekleştirildiği müesseselerden olan medreselerin, şehzadeler döneminde Amasya şehrinin fiziki gelişimine hem eğitim faaliyetleri hem de mimari özellikleri bakımından katkılar sağlayan birimlerden olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin medreseleri şunlardır:

Hızır Paşa Medresesi: Şehzade II. Bayezid’in lalalığını yapmış olan Atabey-zâde Hayreddin Hızır Paşa tarafından kendi adı ile bilinen mahallede 1466’da yaptırılmıştır.¹⁰⁷

Abdullah Bey Darülhadis Medresesi: Sofular Mahallesinde bulunan medrese 1485’de bina edilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰¹ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 97, Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 97.

¹⁰² Cl. Huart, “İmaret”, *İslam Ansiklopedisi*, c. V/II, İstanbul, 1987, s. 985, M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, İstanbul, 1983, s. 61.

¹⁰³ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 101.

¹⁰⁴ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 100.

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, TTK, 4. bs., Ankara, 1982, s. 553.

¹⁰⁶ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 77.

¹⁰⁷ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 166.

Serrikâb Hüseyin Ağa Medresesi (Büyük Ağa): Şamlılar Mahallesinde II. Bayezid'in şehzadeliğinde Kapu ağalarından olan Büyük Kapu Ağası Hüseyin Ağa tarafından 1489'da yaptırılmıştır.¹⁰⁹ Kapağası ve Hüseyiniye medreseleri adıyla da anılmaktadır.

Ayasağa Medresesi (Küçük Ağa): Şamlılar Mahallesinde II. Bayezid'in şehzadeliği döneminde Kapu ağalarından olan ve Küçük Kapu Ağası olarak bilinen Ayas Ağa b. Abdurrahman tarafından 1495'de inşa ettirilmiştir.¹¹⁰ Bu sebeple medreseye Ayas Ağa medresesi ve bulunduğu mahallin adına izafeten Şamlular (Şamlar) medresesi de denilmektedir.

Şehrin fiziki yapısındaki temel unsurlardan biri de hamamlardır. İnsanların temizlik, sağlık, sosyal ve dini ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için birçok kimsenin aynı anda yıkanabildiği kendine has mimari özellikleri olan hamamlar yapılmıştır. Amasya bu yapılardan oldukça zengin bir kültüre sahiptir.

Mustafa Bey Hamamı: Mehmed Paşa Mahallesinde 1436 yılında Yörgüç Paşanın oğlu Mustafa Bey tarafından yaptırılmıştır.¹¹¹

Hızır Paşa Hamamı: Beylerbeyi Atabekzâde Hayreddin Hızır Paşa tarafından 1466'da kendi adı ile anılan mahallede inşa ettirilmiştir.¹¹²

Kumacık Hamamı: Bayezid Paşa Mahallesinde 1495 yılında Kapı Ağası Ayas Ağa tarafından bina edilmiştir.¹¹³

Sinan Paşa Hamamı: Kayabaşı Mahallesinde Sivas Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından 1511'de yaptırılmıştır.¹¹⁴

Türk kültür ve sanat hayatında, su kültürü ile ilgili örf ve adetlerin yaşatıldığı gelenekleşmiş müesseseler bulunmaktadır. Bunların başında gelenler de çeşmelerdir. Amasya'da bu kültürün özelliklerini yansıtan, şehzadeler döneminde yapılmış çeşmeler bulunmaktadır.

Acem Ali Çeşmesi: Amasya'nın ileri gelen tüccarlarından Nişabur'lu Hoca Acem Ali tarafından aynı adla bilinen mahalledeki evinin önünde 1465 yılında inşa ettirilmiştir.¹¹⁵

¹⁰⁸ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 176.

¹⁰⁹ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s.164, Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 97.

¹¹⁰ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 180, Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 97.

¹¹¹ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 98, Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 97.

¹¹² Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 176.

¹¹³ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 63, Çelebi *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 97.

¹¹⁴ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 103, Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 97.

¹¹⁵ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 88.

Temennâ Çeşmesi: Hızır Paşanın azatlısı Hacı Hüsameddin Ağa b. Abdüssamed tarafından 1467'de Teennâ mahallesinde yaptırılmıştır.¹¹⁶

Hacı Hamza Çeşmesi: Hacı Hamza tarafından 1468'de aynı adla bilinen mahallenin mescidi önünde bina edilmiştir.¹¹⁷

İlyas Ağa Çeşmesi: Hacı İlyas Ağa tarafından 1515 yılında aynı adla bilinen mahallede yaptırılmıştır.¹¹⁸

Amasya'da şehir meydanının, şehrin batısında Meydan Köprüsü'nün başında ve meydan kapısının dışındaki düzlükte olduğu ve ok meydanı adı ile bilindiği ve daha çok sportif yarışmalar için oluşturulmuş olduğu düşüncesi vardır.¹¹⁹ Meydanda Türk ata sporu olan okçuluğun öğretilmesinden dolayı bu adla anıldığı ifade edilmektedir.¹²⁰ Yeşilirmak'ın güney tarafında ikinci bir meydandan daha söz edilmekte ve adına Hacılar Meydanı denilmektedir. Meydanın, Aşağı Meydan Mescidi Seyfeddin olarak bilinen mahallede olduğu belirtilmektedir.¹²¹ Meydan Hacca giden ve dönen hacıların toplanma yeri olduğundan bu adla meşhur olduğu bildirilmektedir.¹²²

Şehrin fiziki unsurlarını bünyesinde bulunduran ve küçük yerleşmeler olarak şehri tamamlayan en önemli unsur mahalledir. Aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleri ile birlikte yerleştikleri şehrin bir bölümü olarak tanımlanabilir.¹²³ Birbirlerini tanıyan ve birbirileri üzerinde toplum baskısı kurmuş, birbirlerine karşı sorumluluk duyguları olan sosyal dayanışma içerisindeki bu topluluk, Müslüman ve gayrimüslim mahalleleri olarak dini bir ayrılık gösterir. Bu ayrılık aynı dine mensup olanların bir arada yaşama isteklerinin sonucudur. Yani mahalleler dini bir yapının etrafında toplanma, ya da aynı din ve mezhepten olanların bir arada yaşama arzuları sonrasında teşekkül etmiş şehrin mekânlarıdır.¹²⁴ Mahallenin şehri fiziki olarak

¹¹⁶ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 68, Urak, *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analizi ve Değerlendirilmesi*, s. VII.

¹¹⁷ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 76.

¹¹⁸ BOA, TD, 387, s. 362.

¹¹⁹ Tanyeli, *Anadolu Türk Kentlerinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15.YY)*, s. 168.

¹²⁰ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 50.

¹²¹ BOA, TD, 387, s. 353.

¹²² Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 50.

¹²³ Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri" *Osmanlı Araştırmaları*, c. IV, İstanbul, 1984, s. 69, Erol Özbilgen, "Osmanlılarda Şehircilik", *İlim ve Sanat*, sayı: III, İstanbul, 1988, s. 7832.

¹²⁴ Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop Şehri*, s. 48.

şekillendirmesinin yanı sıra sosyal ve kültürel açıdan da etkileyen bir birim olduğu anlaşılmaktadır.

Şehrin idari, mali ve sosyal alt birimlerini oluşturan mahalle, genellikle bir caminin, mescidin adını taşır.¹²⁵ Çünkü Türk-İslam şehirlerinin yapısına uygun olarak mahalleler Amasya'da olduğu gibi camii, mescid, medrese, zaviye veya imaret gibi bir yapının etrafında oluşmaktadır. Mahalleler bazen de çarşı ve pazarın, çeşmenin veya meydanın etrafında gelişme göstermiştir.¹²⁶ Aynı zamanda yapıların, mekânların ve bölgenin tanınmış âlim ve din adamlarının adlarını da almışlardır.

Amasya şehrinde de, mahallelerin kuruluşu ve adlandırılmasında bu anlayışların etkili olduğu anlaşılmaktadır. Amasya'nın mevcut 1520'deki ilk tahrir sayımına göre; 48 Müslüman 4 gayrimüslim olmak üzere 52 mahallenin bulunduğu anlaşılmaktadır.¹²⁷ XVII. yüzyılın ortalarında şehre gelen, Evliya Çelebi ise 48 Müslüman ve 5 Hristiyan mahallesinin olduğunu belirtmektedir.¹²⁸ Dolayısıyla mahalle sayılarının aynı olduğunu ifade edebiliriz. Bu mahallelerin ise; 15'inin camii, mescid, imaret ve medrese, 6'sının çarşı-pazar, 15'inin ise âlim, şeyh ve derviş adları ile isimlendirildikleri görülmektedir.¹²⁹

Amasya şehzade sancağı olduğu dönmemde, taşıdığı bu özelliğinden dolayı kazandığı siyasi fonksiyonuna paralel olarak nüfus bakımından Anadolu'nun en büyük şehirleri arasında yer almıştır. Nitekim 1520 tarihli tahrir¹³⁰ göre şehrin nüfusunun XVI. yüzyılın başlarında yaklaşık 8.000 kişi, yüzyılın sonlarında ise 10.000 olduğu tahmin edilmektedir.¹³¹ Bazı araştırmacılar tarafından 1000-3000 (5-10bin nüfus) arasında vergi mükellefinin yaşadığı meskenler orta büyüklükte

¹²⁵ Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara, 1980, s. 1014.

¹²⁶ Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarih*, s. 9.

¹²⁷ BOA, TD, 387, s. 353, 354.

¹²⁸ Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, s. 96.

¹²⁹ Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, s. 46-50.

¹³⁰ Bkz. 1520 tarihli tahrirde 1042 Müslüman hane ile 471 mücerret ve 324 gayrimüslim hane bulunmaktadır. Evli vergi mükellefini ifade eden bir hane araştırmacılar tarafından genellikle beş kişi olarak kabul edildiğinde şehrin tahmini nüfusunun 7301 kişi olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu hesaba şehirdeki saray hizmetçileri ile askeri zümre mensupları dâhil değildir. Nüfusun bunlarla birlikte yaklaşık 8000 kişi olduğunu tahmin edebiliriz. BOA, TD, 387, 353, 354.

¹³¹ Şahin, Emecen, *Amasya*, *DİA*, c. III, s. 3.

şehir kabul edildiğinden,¹³² Amasya'nın bu dönemde orta büyüklükte bir şehir olduğunu ifade edebiliriz.

Sonuç olarak; Amasya Sancağı XIV. yüzyılın ikinci yarısından XV. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin doğu sınırında stratejik bir merkez olarak statüsünü korumuş ve şehzade sancağı olma özelliklerine sahip olmasından, Osmanlı hanedanına mensup şehzadelerin idari tecrübe kazanmaları amacıyla gönderildikleri "Şehzade Sancağı" konumuna yükselmiştir.

Yaklaşık 182 yıl bu statüsünü devam ettiren Amasya'ya sancakbeyi olarak on iki şehzade tayin edilmiştir. Bu şehzadelerden altısı padişah olarak tahta çıkarak, Osmanlı tarihine yön verip, devleti Cihanşümül özelliğe kavuşturmuşlardır. Fakat Osmanlı başkentine yakın olan şehzade sancaklarının öneminin artması ile Amasya bu statüsünü kaybetmiştir.

Amasya sancağının merkezi olan şehre, şehzadelerin sancakbeyliği döneminde Osmanlı şehrini karakterize eden unsurlardan; görkemli camiler, medreseler, külliyeler, imaretler, çarşılar, bedestenler, hanlar, hamamlar ve çeşmeler inşa edilmiştir. Amasya, Osmanlı şehir anlayışının bütün özellikleri yansıtılarak şehir olmayı en üst düzeyde temsil eden bir konuma yükseltilmiştir.

Şehre yapılan cami, külliye ve medreselerle kültür; çarşı, bedesten ve hanlarla ticari; imaret, hamam ve çeşmelerle sosyal yönlerden büyük katkı ve hareketlilik sağlandığı gibi çoğunluğu bu dönemden günümüze kalan mimari tarihi zenginlikler de kazandırılmıştır. Ancak şehzadeler dönemindeki bu kültürel, ticari ve sosyal canlılık şehrin "Şehzadeler Sancağı" özelliğini yitirmesiyle yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır.

¹³² Suraiye Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 12-14.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, TD, 387

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, haz. Mesut Aydın, Güler Aydın, c. I, Amasya, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, c. I, II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Aktüre, Sevgi, "17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl ortasına Kadarki Dönemde Osmanlı Şehirlerinde Şehirsel Yapının Gelişme Süreci", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, c. I, Ankara, 1975.
- Alparslan, Ali, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Arslan, Mehmed, *Mihri Hatun Divanı*, Amasya Valiliği Yayını, Ankara, 2007.
- Biral, Bayram Güngör, *H. 1226-1229 (M. 1811-1814) Tarihli Şer'iyye Sicil Defterine Göre Amasya'nın İdari, İctimai ve İktisadi Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2000.
- Dernschwam, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Mersin, 1992.
- Doğanbaş, Muzaffer, "Amasya'da Sancak Beyliği Yapmış Şehzadeler", *Yar ile Gezdiğim Dağlar*, Amasya, YKY, İstanbul, 2014.
- Erdoğan, İsmail, *XX. Yüzyıl Amasya Tarihi ve İnanç Coğrafyası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1996.
- Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler", *VII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976)*, Ankara, 1981.
- Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", *I. Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara, 1980.
- Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri ", *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul, 1984.
- Eroğlu, Haldun, "Şehzade", *DİA*, c. 38, İstanbul. 2010.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 2. Kitap, (haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, 2. bs., İstanbul, YKY, 2006.

- Faruqi, Suraiye, *A Map of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)*, Osmanlı Araştırmaları IV, İstanbul, 1984.
- Faruqi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- Göde, Kemal, *Eratnalılar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Gökbilgin, M. Tayyip, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, sayı: 6, Ankara, 1965.
- Gürbüz, Adnan, *Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993.
- Güneş, Hüseyin, *Lale Devri'nde Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 2014.
- Hammer, Joseph Von, *Osmanlı Tarihi*, (çev. Mehmet Ata), c. I-II, MEB, İstanbul, 1991.
- Huart, Cl., "İmaret", *İslam Ansiklopedisi*, c. V/II, İstanbul, 1987.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, (Yayınlaştıran, İsmet Parmaksızoğlu), c. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- İnalçık, Halil, "I. Bayezid", *DİA*, c. 5, İstanbul, 1992.
- İnalçık, "I. Mehmed", *DİA*, c. 28, Ankara, 2003.
- İnalçık, II. Murad", *İslam Ansiklopedisi*, c. VIII, MEB, İstanbul, 1993.
- İnalçık, "II. Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, c. VII, MEB, İstanbul, 1972.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Selçuklular", *İslam Ansiklopedisi*, c. X, MEB, İstanbul, 1993.
- Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Kavaklı, Sibel, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- Kılıç, Orhan, "Osmanlı Dönemi İdarî Uygulamalar Bağlamında Şehzâdelerden Mutasarrıf Paşalara Amasya Sancağının Yönetimi", *I. Amasya Araştırmalar Sempozyumu (13-15 Haziran 2007)*, I. Kitap, Amasya Valiliği, Amasya, 2007.
- Köprülü, Mehmed Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akçağ Basım, Ankara, 2006.
- Kütükoğlu, Bekir, "Tahmasb", *İslam Ansiklopedisi*, c. IX, İstanbul, 1964.
- Lâdik Türk Ocağı, *Lâdik*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1927.
- Mustafa Vâzih Efendi, *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*, (Yayına Hazırlayan; A. Rıza Ayar, R. Orhan Özel), Amasya, 2011.

- Nefes Zade İbrahim, *Gülzârı Savab*, (Tashih ve tertip eden, Kilisli Muallim Rifat), Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından, İstanbul, 1938.
- Neşri, Mehmed, *Kitâb-ı Cihannüma*, (haz. F. R. Unat, M. A. Köymen), c. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980.
- Olca, Osman Fevzi, *Amasya Şehri*, (sad. Harun Küçük, Kurtuluş Altunbaş), Amasya Belediyesi Kültür Yayınları No: 14, Amasya, 2010.
- Orhonlu Cengiz, "Osmanlı İmparatorluğunda Şehir Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul, 1981.
- Özaydın, Abdülkerim, "Danışmendiler", *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993.
- Özbilgen, Erol, "Osmanlılarda Şehircilik", *İlim ve Sanat*, sayı: III, İstanbul, 1988.
- Özcan, Selim, *Tanzimat Döneminde Sinop Şehri*, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları, Sinop, 2014.
- Özkaya, Yücel, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, İstanbul, 1983.
- Selen, Sadi H., "XVI. ve XVII. Yüzyılda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı", III. Tarih Kongresi, Ankara, 1948.
- Serin, Muhittin, "Hamdullah Efendi", *DİA*, c. 39, İstanbul, 1997.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographia)*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, 1983.
- İlhan, Feridun Emecen, "Amasya", *DİA*, c. III, İstanbul, 1991.
- Tanyeli, Uğur, *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. YY)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Turan, Şerafettin, "Şehzade Bayezid", *DİA*, c. 5, İstanbul, 1992.
- Turan, "II. Bayezid", *DİA*, c. 5, İstanbul, 1992.
- Uğur, Tanyeli, *Anadolu Türk Kentlerinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. YY)*, İstanbul, 1987.
- Urak, Gediz, *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analizi ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1994.

- Ünal, M. Ali, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012
- Uzunçarşılı, *İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi*, c. I, TTK, 4. bs., Ankara, 1982.
- Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, TTK, 4. bs., Ankara, 1983.
- Uzunçarşılı, *Kitabeler, Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından*, Milli Matbaa, İstanbul, 1927.
- Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Belleten*, c. XXXVII, sayı: 156, Ankara, 1975.
- Uzunçarşılı, "Babasından Sonra Saltanatı Elde Etmek İçin Kardeşi Selim'le Çatışan Şehzade Bayezid'in Amasya'dan Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Göndermiş Olduğu Arıza", *Belleten*, c. 24, sayı: 96, Ankara, 1960.
- Uzunçarşılı, "I. Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, c. VIII, MEB, İstanbul, 1993.
- Yediyıldız, Bahaddin, "Sosyal Teşkilatlar Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külliyyeleri", *Türk Kültürü*, sayı: 219, Ankara, 1981.
- Yinanç, Mükrimin Halil, "Amasya", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1978.
- Yinanç, "Danışmendliler", *İslam Ansiklopedisi*, c. III, MEB, İstanbul, 1977.
- Yücel, Yaşar, Ali Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih, Yavuz, Kanuni*, TTK, Ankara, 1991.
- Yaşar, Sevim, *Türkiye Tarihi*, C. II, TTK, Ankara, 1995.

